

om gouvernantes in hun reis en carrière te volgen: gingen de gouvernantes van het ene gezin naar het andere, bleven ze hun hele leven bij een familie of trouwden ze, in weerwil van de beeldvorming, uiteindelijk toch?

Huisman heeft een onderwerp behandeld dat tot dusver door pedagogen en historici was genegeerd. Het boek van Huisman is een aanzet tot verder onderzoek. Studies naar de arbeid van vrouwen hebben zich over het algemeen gericht op de arbeidersklasse. Vrouwen in andere sociale klassen deden echter ook betaald werk, zij het minder opvallend en op minder grote schaal. Studies naar arbeid van vrouwen in de midden- en hogere klasse in de negentiende eeuw, bieden nog mooie mogelijkheden voor de toekomst.

Marlou Schrover
Leiden

L. de Jong, *The Collapse of a Colonial Society. The Dutch in Indonesia during the Second World War* (Verhandelingen van het Koninklijk Instituut voor Taal-, Land- en Volkenkunde, 206) (Leiden: KITLV Press, 2002) 570 pp. ISBN 90-6718-203-6

Dit boek maakt het lot van de Nederlanders in Nederlands-Indië tijdens de Japanse bezetting in de Tweede Wereldoorlog toegankelijk voor een breder internationaal publiek. Het is de Engelse vertaling van delen uit De Jongs *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog*, met name *Deel 11b Nederlands-Indië II* uit 1985. Achterwege gelaten zijn de hoofdstukken uit dit deel die gaan over de oorlogshandelingen in het algemeen, de Japanse bezettingspolitiek, de rol van Sukarno en de opkomst van de Indonesische republiek. De initiatiefnemers van deze vertaling hebben ervoor gekozen om vooral de lijdensweg van zowel Nederlanders en de zogenaamde ‘Indo-Europeanen’, mensen van gemengde Indonesische en Europese afkomst, onder de Japanse bezetting onder het voetlicht te plaatsen. Met deze publicatie beogen zij dus een lacune op te vullen voor de internationale markt, vermits er al meer over de Nederlandse kolonisatiepolitiek in het algemeen en over de oorlog tegen Japan in het Engels is verschenen.

Dit boek is in zekere zin de bekendmaking voor een internationaal publiek van de reeks van Lou De Jong. Dat er voor het bekende deel 11 – onderverdeeld in 3 sets, en bestaande uit 5 volumes – werd gekozen, mag geen verwondering wekken. Lou de Jongs *opus magnum* geldt als een standaardwerk, zonder dat het evenwel van vaak heftige kritiek gespaard bleef. Binnen het geheel van *Het Koninkrijk der Nederlanden* waren het vooral de delen die over Nederlands-Indië handelden, die zo veel stof hebben doen opwaaien. Deel 11a (1984) kwam onder vuur te liggen van diegenen die vonden dat De Jong zich in zijn bespreking van de Nederlandse aanwezigheid in Indië te sterk had laten leiden door een principieel antikolonialistische opstelling. Die kritiek verstomde evenwel bij het verschijnen van het daaropvolgende deel 11b (1985), waarin De Jong zwaar uitviel naar de collaboratie van de Indonesische nationalisten met de Japanse bezetter. Daarbij dient opgemerkt te worden dat De Jong wellicht te sterk vanuit zijn Nederlandse ervaring met de Duitse bezetting had geschreven over een volgens hem verfoeilijke collaboratie met een As-mogendheid. In Indonesië zelf is deze collaboratie nauwelijks voorwerp van een publieke discussie, of wordt ze beschouwd als een aanloop naar de nationale onafhankelijkheid en het uitroepen van de Republiek. Deel 11c (1986) gaat over de Nederlandse bijdrage aan de geallieerde oorlogvoering en de

terugkeer van het koloniale bestuur. In deel 12 tenslotte kwamen aspecten van de dekolonisatie en de onafhankelijkheidsstrijd ter sprake.

Wellicht nergens in Europa meer als in Nederland lopen de gemoederen zo hoog op als het gaat om de oorlogsslachtoffers in de voormalige kolonie. Daarbij gaat het zowel om krijgsgevangenen als over burgers die in kampen werden opgesloten. Dat heeft ook te maken met het zeer groot aantal getroffen en, wanneer men daar bijvoorbeeld de relatief geringe cijfers uit de Britse en Franse kolonies tegenover plaatst. Deze lijdensweg van Europese burgers staat centraal in dit boek. Jeroen Kemperman verzorgde een uitgebreide inleiding voor wie niet zo thuis is in de context van de Nederlandse aanwezigheid in Indië. Deze gaat terug tot de komst van de VOC tot de capitulatie van de Nederlanders in maart 1942. Dan pas komt Lou de Jong zelf aan het woord over het slachtofferschap van Nederlanders en Indo-Europeanen. Omdat het thema het karakter heeft van een enigszins uitzonderlijke casus, dachten de uitgevers er goed aan te doen om ook een Engelse vertaling aan te bieden. Op deze manier kan het debat dat zo lang in Nederland werd gevoerd – over de verwerking van zowel het oorlogs- als het koloniale verleden – ook in het buitenland gevolgd worden.

Georgi Verbeek

P.W. Klein, J. van de Kamp, *Het Philips-Kommando in Kamp Vught* (Amsterdam/Antwerpen: Uitgeverij Contact, 2003) 351 pp. ISBN 90-2541-586-5

In januari 1943 openden de Duitse bezetters een nieuw concentratiekamp bij Vught. Het was vooral bedoeld voor strafgevallenen, maar fungeerde voor kleinere aantallen joden ook als doorgangskamp. Daarnaast zagen sommigen mogelijkheden om de kampbevolking te laten werken voor de Duitse oorlogsindustrie. Daarvoor werd de medewerking van Philips gevraagd. De Nederlandse directie, onder leiding van F.J. (Frits) Philips, weigerde eerst. Maar zij bedacht al snel dat hier wellicht een mogelijkheid lag om iets ten behoeve van de gevangenen te doen. Het Duitse toezicht op Philips – de *Verwaltung* – stemde eveneens toe. In februari 1943 opende Philips in het kamp Vught een werkplaats waar uiteindelijk ongeveer 3000 gevangenen voor langere of kortere tijd zouden werken. Dat was tien procent van de in totaal 30.000 personen die in het kamp verbleven. Voor de gevangenen – na mei 1943 ook joodse gevangenen – bleek het *Philips-Kommando* een zegen. Het werk stelde weinig voor. Wie voor Philips werkte, werd relatief goed verzorgd. Daarnaast gaf het veelal uitstel van gevangenschap in Duitsland of deportatie. Geen afstel. Maar toen het *Kommando* tussen mei en september 1944 in groepen alsnog werd weggevoerd, zou de oorlog nog maar hoogstens een jaar duren. Dit gaf vermoedelijk al velen een extra kans om te overleven. Daarnaast bleek dat delen van het *Kommando* buiten Vught een relatief beschermde status behielden. Van de meest bedreigde groep, 496 gedeporteerde ‘Philips-joden’, overleefde uiteindelijk een betrekkelijk groot aantal – 382 – de oorlog.

Het verhaal van het *Philips-Kommando* is deels bedrijfs geschiedenis, deels oorlogs- en bezettings geschiedenis. De auteurs – in feite hoofdzakelijk Klein – schetsen met veel detail en goede nuance hoe de Nederlandse leiding van Philips een *Spiel* met de bezetters trachtte te spelen, maar in feite al vrijwel meteen de controle over het spel grotendeels verloor. Binnen de onderneming had de Duitse *Verwaltung* beslissende bevoegdheden. Buiten de onderneming was het *Philips-Kommando* van het begin tot het